

VIII. ÉVFOLYAM

1995. AUGUSZTUS

ARTIKEL

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

**URBÁN GYULA
CORDON BLEU**

**TORNAI JÓZSEF,
SZEPESI ATTILA,
BANOS JÁNOS
VERSEI**

**TAXNER-TÓTH ERNŐ
MI A KULTÚRA?**

**CZIGÁNY ZOLTÁN
MAGYARORSZÁGI
LEVELEK**

**BÉKÉSI GYULA,
GALAMBOSI LÁSZLÓ,
DUSA LAJOS,
CSEH KÁROLY
VERSEI**

**KOCSIS ISTVÁN
A TRIANONI
PSZICHÓZISOK**

**POMOGÁTS BÉLA
AZ IFJÚSÁG ROMJAIN**

**MATUSKA MÁRTON
A NÉMA GYEREK
MEGSZÓLAL**

**CSATÓ KÁROLY
LAPFEJCSŐK**

**SUPKA MAGDOLNA
METAFORÁK FEHÉR BEN**

**BÓNIS FERENC
A SZENVEDŐ NÉP
A MAGYAR
OPERASZÍNPADON**

SZEMLE

8

HITEL

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Csoóri Sándor
Szerkesztők: Döbrentei Kornél, Görömbei András,
Lázár Ervin, Nagy Gáspár, Simonffy András, Tökéczki László
A szerkesztőség titkára: Rátkay Ildikó
A lapot tervezte: Baráth Ferenc
Tördelőszerkesztő: Putnoky Károly

A Hitel Alapítvány megbízásából kiadja: az ARTEMIS Kulturális Szolgáltató Kft.
Felelős kiadó: az ARTEMIS Kft. igazgatója
Szerkesztőség: 1136 Budapest, Hegedűs Gyula u. 45-47., tel.: 129-7670, 149-7752
Kiadó: 1133 Budapest, Kárpát u. 58., tel.: 129-0247, fax: 270-0895

A HITEL
a Nemzeti Kulturális Alap
és
az OTP Bank Rt. támogatásával jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta Rt., a HÍRKER Rt., a NH Rt., az Extra Hírlap Rt. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR 1900 Bp. XIII., Lehel u. 10/a.)
közvetlenül vagy postautalványon átutalással a Postabank Rt. 219-98636 számlaszámon.

Előfizetési díj: 1 évre 660 Ft; 1/2 évre 360 Ft

A Hitel lapszámait megvásárolhatók:

a Budapest Székesfőváros Könyvesházában (1061, Király u. 50.);
a Püski Könyvesházban (1013, Krisztina krt. 26.);
a Litea könyvesboltban (1014, Hess András tér 4.);
az Írók Boltjában (1061, Andrássy út 45.);
a Stúdium könyvesboltban (1052, Váci u. 22.)
és a hírlapárosoknál.

Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat (H-1389 Budapest, Pf.: 149).

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai előkészítés: Artemis Kft.

Nyomtatta és kötötte a Dabas-Jegyzet Kft.

HU ISSN 0238-9908

HITEL 1995. augusztus

3	<i>Tornai József:</i>	Így lettünk...; Az ember paradicsomból kiűzött szíve;
A Tejút gyémántja
5	<i>Urbán Gyula:</i>	Cordon Bleu
17	<i>Szepesi Attila:</i>	Budavári kályhacsempék; Csontváry: Selmecbánya
20	<i>Taxner-Tóth Ernő:</i>	Mi a kultúra?
27	<i>Banos János:</i>	Elfelejtett Mikes-levéltöredék
28	<i>Czigány Zoltán:</i>	Magyarországi levelek
32	<i>Békési Gyula:</i>	Szabó Dezső sírjánál
34	<i>Kocsis István:</i>	A trianoni pszichózisok
49	<i>Bodó Barna:</i>	Alapszerződés és kisebbségi jogok
54	<i>Székelyhidi Ágoston:</i>	Esélykülönbségek Közép- és Kelet-Európában
57	<i>Pomogáts Béla:</i>	Az ifjúság romjain (Kosztolányi Trianonról)
62	<i>Galambosi László:</i>	A fohász vándorlása
64	<i>Matuska Márton:</i>	A néma gyerek megszólal (Ellenvélemény
Bosnyák István <i>Jobb ma egy veréb...</i> című
tanulmányához)
72	<i>Dusa Lajos:</i>	Commedia con dolore; Hadházi hódolat
Weszprémi Juliskának

- 74 *Csató Károly:* **Lapfejsók**
- 88 *Cseh Károly:* **Virradat felé; Asszony a kertben**
- 89 *Dukai István:* **Déliidő; Esti felvétel**
- 90 *Supka Magdolna:* **Metaforák fehérben**
- 95 *Bónis Ferenc:* **A szenvedő nép és az elnyomott nemzet
a magyar operaszínpadon**
- 100 *Olasz Sándor:* **Botrány Gordiuszban (Lászlóffy Aladár „naplója”
„egy nyelvi árvaházból”)**
- 103 *Mezey László Miklós:* **„Metaforikus realizmus”
(Duba Gyula: Súlyomvadászat)**
- 105 *Bakonyi István:* **Gál Sándor: A megtorlás békéje**
- 106 *Cs. Nagy Ibolya:* **Zendülés az idő ellen
(Czigány Zoltán könyve)**
- 109 *Tóth Csaba:* **Az örökkévalóság illúziója
(Papp András: A feledés egyenletes növekedése)**
- 111 *Kedves Csaba:* **Keleti végek üzenete**

A grafikák Magyar József munkái.

Bodó Barna

Alapszerződés és kisebbségi jogok

A kisebbségben élő romániai magyar közösség jogállását és jogvédelmét az utóbbi öt és fél évben nagyobb mértékben befolyásolták nemzetközi, mint belpolitikai események. Az egyik tényező, amely kihatott és a továbbiakban is hatással lesz a kisebbségvédelemre, az előkészítésnek pontosan nem tudni, milyen szakaszában levő, megkötendő román–magyar alapszerződés. Ezért szükséges az eddigi folyamat nemzetközi kihatásainak az elemzése.

Legitimáció és demokrácia

A kisebbségben élő közösségek helyzetének – jogállásának és jogvédelmének – rendezetlensége, pontosabban a rájuk ható politikai többletnyomás közismerten nagymértékben járult hozzá a romániai kommunista rendszer összeomlásához. 1989 véres decembere politikai vákuumot okozott, az ideiglenes és átmeneti politikai erő – a Nemzeti Megmentés Frontja – önmagát és szerepét, hiányzó politikai legitimációját elősegítendő határozta meg. Ezt szolgálta az 1990. január 5-ei *Nyilatkozata* a kisebbségi kérdésről, amelyben a kisebbségek számára nem kevesebbet, mint kollektív jogok gyakorlását látta szükségesnek és ígérte. A probléma létén túl ezzel elismerte, hogy olyan megoldásra van szükség, amely nemzetközi szinten a legmesszebb megy, a legtöbbet nyújtja. A jelzés fontos, ugyanis aki a kisebbséggel kapcsolatos kérdéseket ily módon kívánja rendezni, az a demokráciát igazán akarja.

A többpártrendszer demokráciakulisszáit kialakító folyamat elindításával a politikai pillanat, a készítés elmúlt. Az új alkotmány azzal, hogy nemzetállamként határozza meg az országot, már a kérdést magát is tagadja. Az oktatási törvénytervezet parlamenti vitája, illetve a parlament elé terjesztett mindhárom kisebbségi törvénytervezet elutasítása azzal az indokkal, hogy az ET Kisebbségvédelmi Keretegyezményének a ratifikálása mindent megold, azt jelzi, a kisebbséggel kapcsolatos ígélet nem befelé, hanem kifelé, a politika nemzetközi intézményei felé indított üzenet volt. Mára bebizonyosodott, politikai szándék a megoldáskeresésre nincs. Keményebben utasítják vissza a kérdést, mint valaha. Atlantában az 1995. februári román–romániai magyar kerekasztalon az államfő tanácsosa és szövivője törvénytelennek, jogilag beilleszthetetlennek és a területi kiválást előkészítő dokumentumnak minősítette az RMDSZ azon kisebbségi

ségi törvénytervezetét, amely következetesen az ország szuverenitását tiszteletben tartó belső önrendelkezésről szól.

Dialoguskészséget és türelmet kérnek, várnak el tőlünk, miközben nem akarják meghaladni, amit mondunk. Más a hozzáállás akkor, ha harmadik fél, például az ET, az EBESZ képviselője is belép a folyamatba. Ilyen impulzust jelenthet az alapszerződés is.

Stabilitás – bármi áron

A helsinki záródokumentum és a kommunizmus 1989 végi dominószerű összeomlása közötti összefüggés azért fontos számunkra, mert az 1975-ben elindított folyamat akkor szakadt meg, amikor a legkevésbé számítottunk rá. Az 1989-et előkészítő, szabadságvágyra építő jogérvényesítő politizálás elsődrendű fontossága, illetve az erre való határozott igény aligha változott az elmúlt öt év alatt, mégis, nyugati politikusok retorikájában az alapvető emberi jogok és a demokrácia szabályainak tiszteletben tartása helyett ma fő helyen az európai stabilitás szerepel. A váltás a demokrácia esélyeit, az alapvető jogok és a szabadság érvényesítését egyformán hátrányosan befolyásolja térségünkben.

A valahonnan valamerre történő, kérdések sorát indukáló úgynevezett átmenetet az idevágó gazdasági-szociális kérdések okán a térség országai mindenekelőtt a társadalmi keretek fellazulásaként, destabilizációként, az értékek és érdekek egyidejű válságként élik meg. Mégsem ez a központi kérdés, hanem az immár nyíltan igazságtalannak ítélt, Európa közepét szétromboló, a kisebbségi kérdésre választ nem adó világbékék geopolitikai vetülete. Csoda most sem következik be, nem a kisebbségi dimenzió kap hangsúlyt, hanem a délszláv háború, amelyet a belső határok igazi országhatárokká válásának folyamata váltott ki.

Milyen nemzetközi válaszra van szükség, ha agresszív kishatalmak fegyveres akciók során rákényszerítik akarataikat a világra? A békefenntartás hagyományos szerepe már nem felel meg, csakhogy fegyveres összetűzésben sem európai, sem amerikai kormányok nem voltak hajlandók katonáik életét kockára tenni. A nagyhatalmak, a NATO egyértelmű válaszában hiánya oda vezetett, hogy az agresszor támadta meg a békére vigyázót, illetve határozottabb fellépési kísérletét keményen megtorolta.

Ezenközben szakmai-elméleti műhelyek keresték a választ a kisebbségi kérdésre, a kor elvárásaként kezelt európai integrációs folyamat jegyében. Megszülettek a politikai üzeneteket jogi tartalmakba átemelő első nemzetközi dokumentumok. Az egy-két jogi norma még távolról sem nevezhető általánosan elfogadott európai kisebbségi jogvédelmi rendszernek – ugyanis nincs általánosan elfogadva, s egyelőre nem is rendszer. Csakhogy európai sztenderdekről szólván el lehetett kerülni az alapvető kérdést: a megoldás, már ahol kisebbségi jogvédelem terén ilyesmiről szólni lehet, mindenütt a helyi politikai akarat eredménye, a létező hagyományok és jelentős társadalmi igény mellett játszottak – másodrendű – szerepet a nemzetközi mechanizmusok.

A megszülető dokumentumok – a kisebbségi vagy regionális nyelvek chartája, az 1201-es ET-ajánlás, utóbb a kisebbségvédelmi keretegyezmény – az alapos rendezést

elutasító, a kisebbségeket felelőssé tevő nemzetközi politikai magatartás okán, a kisebbségi jogérvényesítés helyi folyamatainak az erősítése helyett, gyengítőleg hatnak. A többségnek jelentenek hivatkozási alapot ahhoz a vádhoz, hogy a kisebbségi örökké elégedetlen — többet akar annál, ami máshol „elegendő” —, miáltal feszültséget okoz országában és a térségben.

Az előtérbe kerülő stabilitási kérdés a kisebbségek megalapozott igényét helyzetük rendezésére viszonylagossá teszi, mi több, e közösségek feszültségforrásként való minősítésével olyan nemzetközi felelősséget indukáló váddal illeti, amelyre sem tere, sem eszköze a nemzetközi politikai mezőben méltó választ adni.

Alapszerződünk

Az alapszerződések kérdése a Balladur által elindított folyamat során értékelődött fel és vált a stabilitási egyezmény előkészítésének és aláírásának meghatározó mozzanatává. A nemzetközi politika mintegy önkritikusan ezáltal ismerte be, hogy képtelen a hidegháború végével előbukkanó feszültségek kezelésére, általános megoldás helyett kétoldalú szerződések által kívánván Európa békéjét megteremteni. Csakhogy éppen a délszláv példa mutatja, nincs olyan nemzetközi erő, amely a szerződésekben foglaltak ellenében fellépőt az aláírtak betartására tudná rábírní, miáltal nemzetközi jogi megközelítésben az alapszerződések a stabilitás — növelésének — kérdésében semlegesnek mondhatók.

A status quo fenntartására vonatkozó passzus egy alapszerződésben jogi aktusként alig ér többet egy idevágó szándéknyilatkozatnál. Ezt alighanem a vezető nyugati országok politikusai is így látták, ellenkező esetben az alapszerződés ügyében a magyar, román, szlovák politikusokhoz irt leveleikben nem csupán kérik a szerződések megkötését, de felelősséget is vállalnak a bennük foglaltak érvényesítését illetően.

Az euroretorika ezen új eleméről ki kell mondani: bár azt sugallja, hogy rendezzi az évtizedeken át rendezetlen alapkérdéseket, amennyiben nem tartalmaz konkrétumokat, ha megmarad az általánosságok szintjén, aláírása több veszélyt jelent, mint nemléte. A megoldás látszata károsabb, mint ha bevalljuk, keressük a mindenki számára elfogadható formulát. S ekkor még nem vettük figyelembe a térség országaira csaknem általánosan jellemző politizálást, mely szerint különbség van, mondhatni, szakadék tátong a törvényben megfogalmazott jogok és alkalmazásuk között. A civil társadalom állapotából és a hatalomgyakorlás hagyományaiból fakadóan szinte nehezebb egy jogot érvényesíteni, mint törvényes szabályozását elérni.

Alapszerződés azon felek között hozhat megoldást, amelyek valóban törekednek erre. Olyan szerződésekre, amelyekről aláírásuk pillanatában szinte bizonyosan megmondható, hogy éppen az nem valósul meg belőlük, amiért lényegében megkötötték, semmi szükség. Tárgyalásaink során a román külügy szakértői megkérdezték, miért ragaszkodik az RMDSZ a kisebbségi jogvédelem területén konkrétumokhoz, miért nem elegendő kijelenteni, ezt vagy azt rendezni fogják. Válaszolhattunk-e mást: a mindmáig érvényesítés nélkül maradt Gyulafehérvári Nyilatkozat okán.

Integrációkészség

Egy (alap)szerződésben érvényesül az adok-kapok egyensúlyára való törekvés. Mi van az egyik mérlegtányérban? A határkérdés. Csakhogy ez Románia és Magyarország esetében igazából nem kérdés, hanem diverziós politika retorikai eleme. Ezt hiába is tennek olyan valós gondok ellenében a mérlegre, amilyenek a háromnegyed évszázada megoldatlan kisebbségi kérdések. Innen pedig román oldalon azonnali a következtetés: a szerződő felek közül csak az egyik ad, a másik ezért cserébe jószándékát kínálja. Az a politika értékel így, amely nem Európa stabilitását tartja szem előtt, hanem saját nondemokratikus, nemzeti legitimitációját.

Az alapszerződéshez csatolt, azzal együtt aláírandó külön kisebbségvédelmi megállapodást román oldalon már induláskor elvetették, éppen a jelzett „egyensúlyhiány” okán. Csakhogy időközben, szinte észrevétlenül, az „üres” mérlegtányérba másvalami került. A határklauzula helyett az európai integrációra való készség. Vezető politikusok említett levelei jelzik, az alapszerződés megkötésére irányuló hajlandóság az integrációs szándék erősségének a mércéjévé vált.

A Stabilitási Egyezmény márciusi aláírását megelőző időszak politikai fejleményei valószínűsítik, a visegrádiak komolyan integrálódni akarnak, még akkor is, ha ezen országok között léteznek hangsúlyeltolódások. Ugyanakkor létrejön egy szürke övezet, ahová Románia is tartozik. Egyáltalán nem mellékes, ezekkel az országokkal mi fog történni.

Éppen Románia integrációkészségét illetően indokolt az óvatosság. Azon a találkozón, amelyen az államfő a parlamenti pártok vezéreivel tárgyalt az integrációról, a kormányzó koalíció egyik pártjának vezére jelentette ki: csak annyiban fogadható el az integráció, amennyiben Románia társadalmi hagyományai érvényesülhetnek, és politikai gyakorlata nem csorbul. Az értendő ezen, hogy integrálódik az ország, ha Európa hasonul hozzá... Csakhogy az intoleráns etnopolitikai alapú elutasítás mellé nemrég újabb társult a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt részéről, amikor is májusban ennek szóvivője azt a kérdést tette fel a sajtótájékoztató alkalmával: számolt-e a vezető kormánypárt azzal, mekkora árat kell fizetnie például szociális téren az integrációért? Egy jobboldali párt vádolta az önmagát a szociáldemokrácia képviselőjének tartó kormánypártot azzal, hogy a politikai jobboldalon kíván előzni, erölteti a folyamatot...

Mit mutatott ki konkrétan az alapszerződések előkészítése? Románia végül is nem írta alá az alapszerződést az Európa Tanács 1201-es ajánlásának a kisebbségi autonómiára vonatkozó előírása miatt. Ezt a nemzetközi jogi normát – némi megkötéssel – Szlovákia elfogadta. Pedig kötelezettséget az érvényesítésére éppen Románia vállalt ET-tagsága elnyerésekor. Európában egyedül Románia számára volt ez a dokumentum egyszerű ajánlásnál több, s visszautasította. Ugyanakkor hirdette, hogy a kisebbségvédelmi keretegyezmény – lévén határozat s nem csupán ajánlás – érvénytelenítette az 1201-est.

Ameddig befelé nyilvánult meg a balkájinak mondható politizálás, s maradt pusztá politikai ígéret a Gyulafehérvári Nyilatkozat, az 1945-ös kisebbségi státútum, illetve az

1990-es kisebbségi nyilatkozata a frontnak, addig mindez az ország kisebbségeinek a gondját jelentette. Csakhogy ez alkalommal egy európai testületnek tett politikai ígétről van szó, ennek a be nem tartásáról.

Mi következik ebből?

Elsőként egy kérdés: miként integrálható európai struktúrákba olyan ország, olyan társadalom, amely nem európai szabályok szerint működik? Geopolitikai dimenziókat érintő kérdés, megválaszolása itt nem lehet célunk.

Ugyanakkor nyilvánvalóvá vált, hogy az ajánlásoktól el kell jutni bizonyos helyzet-feltárá-ellenőrző mechanizmusok rendszeresítéséig. A kurd, a csecsen helyzetről készített jelentést az ET, következtetései: tenni kell valamit. A volt Szovjetunióban sok még a feszültség. S bár a délszláv válság mutatja, Európa, sajnos, elég jól együtt tud élni egy rémes polgárháborúval, nem kétséges, a közös Európa eszméje végképp odavész, ha továbbra sem történik semmi konkrét.

Ezzel a politikai háttérrel magyarázható az ET visszatérése az 1201-es ajánlásra, a dokumentum jellegének a megváltoztatása. A monitoringrendszer elemévé tétele és általánosítása – nemcsak a felvételt kérő, hanem minden tagországra is – jelzésnél több. Valami megváltozott a nagypolitika szintjén. Az alapszerződések körüli politikai huzavona terelte az ajánlásra a figyelmet, s lett belőle botrány Martinez romániai útját követően az ET-ben. A kettős mércét elfogadni nem tudók fellépése mozdította ki a kisebbségvédelem ügyét a politikai holtpontról, s született olyan eredmény, amilyenre pár héttel korábban igen kevesen számítottak volna.

